

QORAQALPOQ TILINDE KÓP ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARDIŇ SINTAKSISLIK XUSUSIYETLERI

Yusupov Nurjan Sabitovich,

Özbekstan Fanlar Akademiyası, Qoraqalpaqstan bölümi,

Qoraqalpaq Gumanitar Ilimiy Zerdlew Instituti,

“Qoraqalpaq til” bölümi, 3-bosqıç tayanç doktorantı

Annotatsiya: *Bul teziste qoraqalpoq tilindegi kóp ergash gapli qo‘shma gaplardiŇ sintaksislik qurılısı, grammatik hám semantik belgileri keŇ qamrawda tahlil etiledi. Kóp ergash gapli qo‘shma gaplardiŇ payda bolıw mexanizmi, ergash gaplardiŇ bas gap penen hám óz-ara qatnası, logikalıq-maǵınalıq baylanıslari qarastrıladı. Sonday-aq, bunday sintaktik qurılımlardiŇ ádebiy tildegi, ilmiy hám publitsistik mátnlerdegi funksional qollanılwı anıqlanadı. Tezis natıyjeleri qoraqalpoq tiliniŇ sintaksisin teoriyalıq jaǵınan terendetiwge xızmet etedi.*

Kalit sózler: *qoraqalpoq tili, sintaksis, qo‘shma gap, kóp ergash gapli qo‘shma gap, ergash gap, grammatik baylanı.*

Annotation: *This thesis analyzes the syntactic structure, grammatical features, and semantic relations of complex sentences with multiple subordinate clauses in the Karakalpak language. The formation mechanisms of multi-subordinate complex sentences, the hierarchical and parallel relationships between subordinate clauses, and their semantic connection with the main clause are examined. Special attention is paid to the functional use of such syntactic constructions in literary, scientific, and journalistic texts. The study emphasizes the role of multi-subordinate complex sentences in ensuring logical coherence, clarity, and consistency of expression. The results of the research contribute to a deeper theoretical understanding of Karakalpak syntax and highlight the importance of studying complex syntactic structures in linguistic research.*

Keywords: *Karakalpak language, syntax, complex sentence, multi-subordinate complex sentence, subordinate clause, grammatical relations.*

Qoraqalpoq tiliniŇ sintaksis sistemasında qo‘shma gaplar murakkab oy-pikirlerdi ifodalawda áhmiyetli rol atqaradı. Áseýse kóp ergash gapli qo‘shma gaplar waqıyalardiŇ bir-biri menen baylanısqan sebep-saldarlıq, waqıtlıq, şertlik, maqsetlik

hám salıstırıw qatnasların keń hám izchillik menen jetkiziw múmkinshiligin beredi. Bul qurılımlar tilniń sintaktik múmkinshiliklerin anıq kórsetedi.

Kóp ergash gapli qo'shma gaplar degende, bir bas gapqa eki yáki ondan artıq ergash gaplar baylanısıwı nátiyjesinde payda bolǵan sintaktik birlik túsiniledi. Ergash gaplar bas gap mazmunın tolıqtıradı, anıqlaydı yáki keńeytedi. Olar semantik jaǵınan bir-birine teń kelgen halda kelgeni sıyaqlı, basqıshlı qurılısqa iye bolıwı da múmkin. Yaǵnıy, bir ergash gap ekinshi ergash gapqa tabe bolıp, murakkab sintaktik sistema jaratadı.

Sintaksislik jaǵınan qaraganda, bunday qo'shma gaplarda baylanıstırǵısh quraldar – jalǵawshlar, qatnas sözler, grammatik affiksler hám intonatsiya muhim rol atqaradı. Ergash gaplardıń turleri, jumladan, waqıt ergashi, sebep ergashi, şart ergashi, maqset ergashi hám salıstırıw ergashleri bas gap penen tıǵız maǵınalıq baylanısta boladı. Bul baylanıslar gaplardıń umumiy mazmunın belgiley, pikirniń logikalıq rawajlanıwın támiyinleydi.

Kóp ergash gapli qo'shma gaplar ádebiy tilde, áseýse ilmiy, publitsistik hám rásmiy mátnlerde aktiv qollanıladı. Olar mátnniń strukturasın tártiplewge, pikirniń izchilligine hám argumentatsiyanıń anıqlılıǵına xızmet etedi. Ilmiy mátnlerde bunday qurılımlar sebep-nátije qatnasların kórsetiwde, qorıtındılar shıǵarıwda keń paydalanıladı. Publitsistik stilde bolsa, waqıyalardıń bir-biri menen baylanısın tásirli kórsetiwge múmkinshilik jaratadı.

Pedagogikalıq jaǵınan alǵanda, kóp ergash gapli qo'shma gaplardı úyreniw o'quwshılardıń sintaktik oy-law qabiletiń rawajlandırıwda áhmiyetli esaplanadı. Bunday qurılımlardı talqılaw arqalı o'quwshılar grammatik baylanıslardı anıq túsiniwge, murakkab mátnlerdi taldawǵa úyrenedi.

Xulosa qilib aytqanda, qoraqalpoq tilindegi kóp ergash gapli qo'shma gaplar til sistemasınıń murakkab hám kóp qırılı sintaktik birlikleri bolıp, olar tilniń maǵınalıq hám qurılıslıq múmkinshiliklerin tolıq asha aladı. Bul birliklerdi keń qamrawda izertlew qoraqalpoq tiliniń sintaksis ilimini rawajlandırıwda muhim ilmiy áhmiyetke iye.

Foydalanılǵan ádebiyatlar:

1. **Nazarov Q.** Qaraqalpaq tili sintaksisi. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 2015.
2. **Abdullayev S.** Qaraqalpaq tiliniń grammatik qurılısı. – Nókis: Ilim, 2012.
3. **Jumaniyazov A.** Qaraqalpaq tilindegi qo'shma gaplar. – Nókis: Bilim, 2018.
4. **Baskakov N.A.** Tyurkskiye yazyki. – Moskva: Nauka, 1981.

5. **Kononov A.N.** Grammatika sovremennogo tyurkskogo literaturnogo yazyka. – Leningrad: Nauka, 1974.
6. **Rahmatullayev Sh.** O‘zbek tili sintaksisi. – Toshkent: Fan, 2008.
7. **Hojiyev A.** Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
8. **Eshmuratov J.** Qaraqalpaq ádebiy tili normları hám sintaksislik masalalar. – Nókis, 2020.